

Spór o obiektywny charakter poznania

Autor tekstu: **Daniel Krzewiński**

Całościowy charakter problematyki filozoficznej, a w szczególności więź organiczna łącząca problematykę teorii poznania z problematyką ontologiczną, występuje od razu w podstawowym sporze, jaki toczy filozofia materialistyczna i idealistyczna na terenie teorii poznania, w sporze o obiektywny charakter poznania ludzkiego. O cóż idzie w tym sporze?

Najogólniej rzecz biorąc (każde ze stanowisk występuje bowiem w historii filozofii w dziesiątkach i setkach różnych wariantów i odmian) idzie tu o następujący problem: czy to, co jest dane naszemu poznaniu, jest jakimś *odbiciem* niezależnie od nas i poza nami, a więc obiektywne istniejącej rzeczywistości (koncepcja obiektywnego charakteru poznania), czy też to, co dane w naszym poznaniu, jest tak czy inaczej *tworem* lub *konstrukcją* umysłu poznającego, a więc to, co nazywamy przedmiotem poznania, nie istnieje ani poza, ani niezależnie od umysłu poznającego, lecz — przeciwnie — jest jego tworem (koncepcja subiektywnego charakteru poznania). Sięgnijmy do konkretnego przykładu, który pozwoli nam na wyjaśnienie wypowiedzianych wyżej tez ogólnych. Oto widzimy drzewo, powiedzmy kasztan, które rośnie na ulicy przed naszym domem. Jak już wiemy, ten prosty i codzienny fakt postrzegania zmysłowego kryje w sobie bogatą problematykę filozoficzną. A o to jeden z jej aspektów.

Można powiedzieć w oparciu o fizjologię zmysłów i o psychologię tak: oto rośnie drzewo jako obiektywny, tzn. niezależny od wszelkiego postrzegania i znajdujący się poza wszelkim umysłem, przedmiot, który zmysły nasze postrzegają w pewien szczególny i zbadany przez nauki szczegółowe sposób, tworząc w oparciu o naszą wiedzę o świecie swoisty *akt poznawczy* (a więc coś więcej niż czysto zmysłowy obraz) danego przedmiotu. Ujmując w ten sposób akt poznawczy przedmiotu „drzewo”, rozumiemy to, co dzieje się w umyśle ludzkim, jako proces obiektywny (w tym sensie, że jest on zawsze związany z poznawaną przez nas, lecz obiektywnie, a więc poza nami i niezależnie od nas istniejącą rzeczywistością), a jednocześnie subiektywny (w tym sensie, że postrzeganie odbywa się przy pomocy naszych, specyficznie ludzkich zmysłów, które powodują specyficzne kształtowanie się obrazu przedmiotu w naszym umyśle). Decydujące jest jednak to, że z tego punktu widzenia uważa się przedmiot poznania za coś *obiektywnego*, a nasz akt poznawczy za swoiste subiektywne odbicie tego obiektywnie istniejącego przedmiotu. Ten pogląd reprezentuje stanowisko materialistyczne w teorii poznania. Jest to koncepcja obiektywnego charakteru poznania.

Ale prosty fakt postrzegania drzewa i związany z tym akt poznawczy może być i bywa też inaczej przez filozofię interpretowany. Otóż filozof powiada tak: poznanie mówi mi o przeżyciach wewnętrznych, jak wrażenia zmysłowe, myślenie pojęciowe itd., albowiem akt poznawczy jest zawsze moim aktem, jest zawsze moim *przeżyciem duchowym*. W jaki sposób może odbyć się przejście od świata przeżyć wewnętrznych do świata zewnętrznego, poza moimi przeżyciami wewnętrznymi ? Oto tajemnica — powiadają — nawet jeśli przyjmiemy, iż taki świat zewnętrzny istnieje. Większość tak myślących filozofów przeczy jednak możliwości obiektywnego istnienia świata albo — jak czynią ostrożniejsi — jego poznawalności. Jakie wyjście proponują wobec tego ? Ograniczyć się do naszego świata wewnętrznego, do naszych przeżyć i potrzeb, a sprawę obiektywności świata albo pominąć milczeniem jako metafizykę, albo ją zanegować, albo w ostateczności ogłosić, iż ten świat obiektywny jest niepoznawalny. Na placu boju, gdy wyeliminowaliśmy obiektywny przedmiot, pozostaje tylko subiektywny twór czy konstrukcja umysłu poznającego. Kasztan kwitnący za moim oknem przestaje w ten sposób istnieć obiektywnie, a zaczyna prowadzić upiorny żywot tworu czy konstrukcji mego umysłu. To jest stanowisko idealizmu, ściślej - idealizmu subiektywnego.

O co toczy się spór w zakresie ontologii ? Przede wszystkim o stosunek do świadomości ducha, w ogóle do sfery zjawisk duchowych. Idzie tam o to co jest pierwotne: materia czy duch ? Co z czego powstało: życie w ogóle i życie duchowe w szczególności z rozwoju materii czy też materia z ducha? Kierunki monistyczne rozstrzygają to pytanie bądź w duchu materializmu (świat jest materialny, a życie duchowe jest produktem jego rozwoju), bądź w duchu idealizmu (duch jest pierwotny i tworzy tak czy inaczej świat materialny). Kierunki dualistyczne przyjmują równoczesność obu czynników, rozmaicie rozwiązując problem ich współwystępowania w sposób skoordynowany. Wreszcie kierunki pluralistyczne przyjmują, że istnieje wielość, a nawet nieskończoność takich równorzędnych czynników w strukturze bytu.

W dziedzinie teorii poznania spór materializmu z idealizmem przełamuje się inaczej. Punktem wyjścia jest tu proces poznawczy, a spór toczy się o to, czy proces ten ma charakter obiektywny,

czy też subiektywny. Spór toczy się więc o przedmiot poznania. Materializmowi w teorii poznania przeciwstawia się idealizm w dwóch zasadniczych postaciach: idealizmu subiektywnego i obiektywnego. Idealizm subiektywny przeczy istnieniu obiektywnej rzeczywistości, a w każdym razie jej poznawalności, przekształcając w rezultacie poznanie w twór czy konstrukcję umysłu poznającego. Idealizm subiektywny nie tylko koncentruje swą uwagę na poznającym „ja”, lecz w ogóle do niego sprowadza całą rzeczywistość i poznanie.

Najbardziej rozpowszechnioną odmianą idealizmu subiektywnego jest immanentyzm, którego tezy leżą u podstaw każdego kierunku idealizmu subiektywnego. Immanentyzm, jak świadczy etymologia tej nazwy, głosi ograniczenie się do świata *wewnętrznych przeżyć* poznającego podmiotu. W konsekwencji immanentyzm przeciwstawia się wszelkiemu wychodzeniu poza świat przeżyć wewnętrznych w sferę jakiegś obiektywnej rzeczywistości, jako że takie wyjście poza granice życia duchowego, ma być rzekomo niedozwolone wobec braku pomostu między tymi dwiema strefami. Wyznawców immanentyzmu znajdujemy w różnych okresach historii filozofii. Immanentyzm reprezentował np. biskup Berkeley w wieku XVIII, Mach i Avenarius (empiriokrytycy) na przełomie XIX i XX w., neopozytywiści w pewnym etapie rozwoju tego kierunku w czasach najnowszych.

Stanowisko subiektywnego idealizmu, a więc immanentyzm, prowadzi z nieubłaganą konsekwencją do solipsyzmu (solus ipse = ja sam), najbardziej paradoksalnej doktryny filozoficznej, która głosi, iż istnieje tylko „ja” poznające, a wszystko inne jest tworem tego „ja”. Jeśli bowiem wszystko co istnieje, jest wiązką moich wrażeń, to odnosi się to również do innych ludzi, którzy mnie otaczają, do całej rzeczywistości. Podmiot poznający urasta tu do roli stwórcy, albowiem wszystko jest jego tworem, jego konstrukcją.

Argumentem skierowanym przeciw subiektywnemu idealizmowi w ogóle, a przeciw solipsyzmowi w szczególności, jest stwierdzenie, iż immanentyzm przekształca wszystko, co nas otacza, wraz ze społeczeństwem, w majak naszej subiektywnej świadomości. Gryząc jabłko czy też całując ukochaną solipsysta postępuje jak każdy normalny człowiek, bez fanaberii filozoficznych. W przeciwnym razie można by jedynie powtórzyć tu sąd Schopenhauera, że konsekwentny solipsyzm jest filozofią domu wariatów. Zresztą praktyka zadaje kłam podobnym spekulacjom: rzeczywistość nie poddaje się woli podmiotu poznającemu, a tak powinno by być, gdyby istotnie była tylko tworem jego umysłu.

Idealizm obiektywny — w przeciwieństwie do idealizmu subiektywnego — głosi, że poznanie ma charakter obiektywny. Idealizm obiektywny nie twierdzi bynajmniej, iż przedmiot poznania jest konstrukcją czy tworem umysłu poznającego, lecz głosi jego obiektywność. Wedle idealizmu obiektywnego istnieje obiektywny przedmiot poznania, a akt poznawczy jest relacją między poznającym podmiotem a poznawczym przedmiotem. Czymże więc różni się stanowisko idealizmu obiektywnego od stanowiska materializmu, jeśli chodzi o problem poznania? Tym, co się rozumie przez przedmiot poznania. Jeśli materializm głosi materialny charakter przedmiotu poznania, tzn. rzeczywistości, świata, to idealizm obiektywny rozumie przez przedmiot — przedmiot duchowy. Do klasycznych niejako kierunków obiektywno-idealistycznych należy teoria idei Platona, idealizm absolutny Hegla, a z filozofii religijnej — tomizm.

Na przykładzie wspomnianych doktryn obiektywnego idealizmu można dostrzec, jak idealizm obiektywny jest związany ze spirytualizmem, a co oznacza realizm poznawczy tych doktryn. Właśnie dzięki temu, że doktryny te tak czy inaczej stoją na gruncie spirytualizmu, mogą one dopuścić istnienie jakichś bytów idealnych, idei itp. jako obiektywnego przedmiotu poznania. Cała ta koncepcja wraz z pozorem realizmu poznawczego upada, gdy odrzucimy spirytualizm, który jest nie do utrzymania na gruncie filozofii empirycznej, tzn. filozofii wywodzącej poznanie prawdziwe z praktyki i domagającej się kryterium praktyki dla uznania prawdziwości jakiegś tezy. Doktryny Platona czy Hegla absolutyzują świadomość indywidualną, a tomizm wprowadza boga jako świadomość ponadindywidualną.

Bibliografia:

- Krajewski W., Główne zagadnienia i kierunki filozofii, Cz. II, Ontologia, Warszawa 1963,
- Schaff A., Główne zagadnienia i kierunki filozofii, Cz. I, Teoria poznania, Warszawa 1963,
- Tatarkiewicz W., Historia filozofii, T. I-III, Warszawa 2003,

Ur. 1982 w Brzegu. Magister historii Uniwersytetu Opolskiego. Główny krąg jego zainteresowań skupia się wokół filozofii współczesnej, a także historii sztuki i kultury.

[Strona www autora](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 20-07-2010)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,7419) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,7419>)

Contents Copyright © 2000-2010 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2010 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl